

דרך שלשת ימים נלך

מים ראשונים: שלוש פעמים נזכר הביטוי "דרך שלושת ימים" בהקשר יציאת מצרים (מלבד אזכורו במקומות אחרים כגון בהפרדת רכוש יעקב ולבן, בראשית ל לו, ובנסיעה מהר ה', במדבר י לג). הראשונה במעמד הסנה (שמות ג יח), השנייה כשמשה ואהרון באים אל פרעה בפעם הראשונה (שמות ה ג) והשלישית אחרי מכת ערוב (שמות ח כג). והשאלה המתבקשת היא, מדוע צריך היה לנקוט בדרך זו? מדוע לא לומר בפשטות: שלח את עמי ויעבדוני. למה ללכת סחור סחור? ושאלה משנית: מדוע התעוררנו לנושא זה דווקא בפרשת בא? על השאלה השנייה נענה מיד בראשית דברינו ואילו על הראשונה, בסוף דברינו.

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהוָה כִּן ה' עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֵת טַפְכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נִגַּד פְּנִיכֶם: (שמות י י).

רמב"ן שמות פרק י פסוק י

"כי רעה נגד פניכם" - כתרגומו. זה לשון רש"י. ומה טוב היה שיפרשהו אלינו, והנוסחאות מן התרגום מתחלפות בו. יש שכתוב בהן: "ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון אסתחרת". ונראה לזאת הנוסחא שרצה אונקלוס לפרש הרעה שאתם חושבים לעשות ישבה נגד פניכם להעיד בכם שאתם רוצים לברוח.²

שמות רבה יג ה

מהו: "כי רעה נגד פניכם"? אמר להם: דרך הבחורים והזקנים לזבוח, שמא הקטנים והטף? מי שאומר דבר זה אין דעתו אלא לברוח. לא כמו שאתם אומרים: "נלכה נא דרך שלושת ימים".³ לפיכך, "ראו כי רעה נגד פניכם" - ראו כי אותה שאתם מחשבים לעשות, שיש בדעתכם לברוח, היא תשוב נגד פניכם, שלא תצאו מכאן ... אמר להם: אם תאמרו לא כן מחשבתנו לברוח, אם כן יאמנו דבריכם: "לכו נא הגברים ועבדו את ה'", שהטף אינם בני עבודה. למה אתם צריכים להם? אלא: "כי אותה אתם מבקשים" - רעה אחת אתם מבקשים לעשות, לברוח אתם חפצים! לפיכך איני שומע לכם לכלום. מיד ציוה וגרש אותם משם.⁴

אור החיים שמות ג יח

ועתה נלכה נא דרך שלושת ימים - ... ועדיין צריך לתת לב סוף כל סוף, למה יצו ה' דברים שאינם מהמוסר לגנוב דעתם, בין בהליכתם בין בהשאלתם חפציהם.⁵

¹ מה היא "הרעה" שכנגד בני ישראל המבקשים לצאת מצרים ודורשים לצאת כולם: "בנערנו ובזקנינו ... בבנינו ובבנותינו וכו'" ולא רק הגברים כדרישתו של פרעה, מה היא אותה "רעה"? רש"י מביא מדרש אגדה שזה כוכב בשם רעה והוא סימן לא טוב. אבל לפני כן מפנה רש"י גם לתרגום אונקלוס, בלי לצטט אותו.

² רמב"ן מעיר שחבל רש"י לא מצטט את לשון התרגום (אונקלוס) ומסתפק במילה: "כתרגומו", וזאת משום שיש נוסחאות שונות בתרגום פסוק זה ואין לדעת למי מהם מכוון רש"י. והוא מביא את נוסח אונקלוס שבידינו ומסביר שהרעה היא שאתם לא אומרים את האמת ובעצם לא מתכוונים ללכת לזבוח לה' ולחזור, אלא לברוח. ורעה זו תשוב כנגדכם ("ישבה"). וכל זה על בסיס מדרש שמות רבה שלהלן.

³ יש כאן הבדלי נוסח מעניינים ולפיכך לא הבאנו את מקור הפסוק בגוף המדרש. במקבילה בשמות רבה מהדורת שניאן מופיע כאן הפסוק: "דרך שלשת ימים נלך במדבר" - המקור השלישי שהבאנו במים הראשונים לעיל (לאחר מכת ערוב). הפסוק שמובא בנוסח שהבאנו (מהדורת א. א. הלוי) הוא המקור השני שם (בעמידה הראשונה של משה ואהרון לפני פרעה). האם יש משמעות להבדל נוסחאות זה? אולי. אולי ככל שהציטוט מוקדם יותר (מהדורת שניאן) הדבר מעיד שמלכתחילה לא אמרו משה ואהרון את כוונתם האמיתית ומגדילה את טענתו של פרעה. בעוד שהאמירה החוזרת בתוך המכות יכולה להתפרש כהעצמת סרבנותו של פרעה שאפילו במהלך המכות הוא לא מבין מה קורה למצרים בעטיו ולא מסכים אפילו לדרישת מינימום. בהזדמנות זו, אנחנו מבקשים לחזור ולהבהיר שככלל אנחנו מצטטים את מדרשי רבה על התורה ממהדורת א. א. הלוי, הוצאת מחברות לספרות.

⁴ טענת פרעה איננה רק במישור הפוליטי-ענייני, אלא גם במישור המוסרי: אתם לא אומרים אמת! פרעה מוצא נקודה מוסרית רכה אצל משה ואהרון, מעין משקל נגד לטענותיהם הצודקות. יש בדברים אלה אפילו דבר מה מרגיז ומעליב. זו לא יציאת מצרים, זו בריחה ממצרים. אתם לא יוצאים ביד רמה, אלא ביד מרמה. בקיצור, המדרש שם בפי פרעה תוכחה סמויה למשה ואהרון ומעורר בכך את השאלה: מדוע באמת היה צורך להציג את יציאת מצרים, ולוא גם לפני פרעה הרשע, כהליכה של שלושת ימים במדבר? למה לא לומר דברים גלויים וברורים: שלח את עמי! Let my people go!

⁵ אור החיים הוא בין הפרשנים שמצאנו שמעוררים את השאלה ששאלנו "בקול צלול ורם". בהמשך דבריו, הוא מביא את הגמרא בסנהדרין צ"א ע"א שגביא מיד בהמשך דברינו. הוא נותן מספר תשובות משלו: "כי נתכוון ה' בזה להטעותם כדי שירדפו אחריהם כדי להכבד בפרעה" וכן תשובות נוספות, ראה שם. ראה גם אבן עזרא על הפסוק שהבאנו בראש הדף: "ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה, שישבו עד שיכזב. רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים. ודעת המצריים היתה שישבו ... ואין להרהר אחרי מעשה השם שהכל עשה בחכמה, אעפ"י שהיא נעלמת מעיני החכמים". דווקא פרשן כאבן עזרא לימדנו, במקומות רבים, לא להסתפק בכיוויים של חכמה נסתרה, אלא לבקש ולהרהר, לשאול ולנסות למצוא מזור לכל שאלה. לפיכך, לא נשעה לעצתו ונמשיך לחפש תשובה.

עקדת יצחק שמות שער לה (פרשת שמות-וארא)

שאלה ט: בדבר השליחות שאמר נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר וגו', כי ודאי אינו דרך כבוד למעלה לעשות כן, רק להוציאם ביד רמה מתחילה ועד סוף.⁶ וקשה עוד מזה, אומרו: "ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב וכו'".⁷ והגנאי מפורסם, כי מי כמוהו מורה דרך גנבות או קביוסטות.⁸ זאת היתה עצה עמוקה אלוהית להראות לכל חוזק לבו וקושי ערפו של פרעה... והוא, כאשר צוה שלא יבקשו ממנו רק שירפה מהם כעשרה ימים ללכת שלשת ימים במדבר לזבוח לאלהיהם, ומסתמא יובן מדבריהם שאחר ישובו, ועם כל זה לא ישמע; וכל שכן אם יאמרו לו לשלחם כלה.⁹

סנהדרין דף צא עמוד א

פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו: הרי הוא אומר: "וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום" - תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו.¹⁰ אמר גביהא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרוס. אם ינצחוני, אמרו להם: הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם, אמרו להם: תורת משה רבינו נצחתכם. נתנו לו רשות והלך ודן עמהן. אמר להן: מהיכן אתם מביאים ראייה? אמרו לו: מן התורה. אמר להן: אף אני לא אביא לכם ראייה אלא מן התורה. שנאמר: "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה" - תנו לנו שכר עבודה של ששים ריבוא, ששעבדתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. אמר להן אלכסנדרוס מוקדון: החזירו לו תשובה! אמרו לו: תנו לנו זמן שלשה ימים. נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה.¹¹

רשב"ם שמות פרק ג פסוק יא

"ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה". וכן בכל פעם ופעם היה משה אומר כך לפרעה. וכן מצינו בשמואל כשציוהו הקב"ה למשוח את דוד אמר שמואל לקב"ה: "ושמע שאול והרגני". והקב"ה אמר לו: "עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי".¹² אף כאן דרך חכמה ציוה למשה בהוציאך וגו' וכן תוכל לומר לו.¹³

⁶ וכמו שהקב"ה אומר למשה בסנה, מילים ברורות ביותר: "ויאמר ה' ראה ראיתי את עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מקאבי: וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הפניני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסים: ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם: ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים".

⁷ אבל גם זה נאמר כבר בסנה. האם כבר בסנה הייתה אמירה דו-משמעית, או שמא "השאלת" כלי הכסף והזהב, על כך כאמור דנו בנפרד בדברינו [וינצלו את מצרים](#) בפרשה זו, ניתנת לפירוש דו-משמעי?

⁸ בעל עקדת יצחק (רבי יצחק ב"ר משה עראמה, ספרד-פורטוגל-איטליה, מאה 15, הרבה להתפלמס עם הנצרות) מעורר גם הוא את השאלה המוסרית של "נלכה נא דרך שלושת ימים" ואף קושר אותה עם נושא השאלת הכסף והזהב, כפי שנראה עוד להלן.

⁹ תשובתו של רבי יצחק עראמה היא שבכך יוכח שגם כשמבקשים מפרעה בקשת 'חופשה לעשרה ימים' (שלושה ימים הלוך, מספר ימים לחגוג ולזבוח ושלושה ימים חזור), הוא סרבן ועקשן ובוודאי שהיה מסרב לשחרור גמור. ובכך, כדבריו: "יצדקו משפטי השם יתברך ומכותיו הנאמנים אשר ישלח בו ובעמו". ולעניין שאילת הכסף והזהב הוא מציג שם פתרון מעניין שהרכוש שבני ישראל ישאירו אחריהם במצרים, אחרי שלא יחזרו אחרי שלושת ימים, וודאי יפצה את המצרים, ולפיכך חשוב לשאול דווקא מהשכנים הקרובים שהם שיהיו הראשונים לקחת את הרכוש שבני ישראל ישאירו אחריהם: "כי הכלים היקרים ההם, אשר לכסף לכסף ואשר לזהב לזהב, והשמות החשובות אשר ישאילום להתקשט בהם לפני אלהיהם שיהיו קלי המשא, יהיו לכם שכר חלף כלי בתיכם הכבדים אשר תעזבו לאותם השכנים או שאתם גרי בתיכם". ראה שוב בדברינו [וינצלו את מצרים](#) בפרשה זו, שם הבאנו דבריו בנושא השאלת הרכוש בהרחבה.

¹⁰ ויש לבני מצרים טענה מחוזקת מאותם מפרשים רבים שקושרים את "דרך שלושת ימים" עם השאלת הכסף והזהב. ראה למשל פירוש ריב"א לתורה שמות פרק ג פסוק ג: "נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה. לא אמרו שישלחם לגמרי שאם כן לא היו משאלין להם כלום ולא היה מתקיים בהם ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וגו'".

¹¹ גמרא זו דנה בשאלה המקבילה והקשורה כאמור לשאלתנו, בנושא העורמה של שאילת הכסף והזהב. בשאלה זו דנו בהרחבה רבים וטובים החל מפילון האלכסנדרוני ויוסף בן מתתיהו, דרך הגמרא והמדרשים ופרשני ימי הביניים וכלה בפרשני ימינו. ראה [עיונים בספר שמות](#) לנחמה לייבוביץ, פרשת בא, שדנה באריכות בנושא זה. גם אור החיים שהבאנו לעיל נדרש לגמרא זו מסנהדרין ולמרות שהוא מצדיק את עצם לקיחת הכסף: "אין איסור בזה להציל אדם את שלו מהאנס" וגם: "האמת כי כל המעשה ממשפט צדק" כי לצד ששעבדו בישראל צריכין להעלות שכר שכיר, עדיין לא נחה דעתו והוא חוזר ושואל: "אלא למה יעשה ה' הדבר דרך ערמה?" ראה דברינו [וינצלו את מצרים](#) בפרשה זו. כאן אנו רוצים לחזור לשאלה של "נלכה דרך שלושת ימים" שעליה מצאנו פחות פירושים.

¹² ראה גמרא יומא ע"א, פסחים ח ע"ב שלמרות ששמואל היה שליח מצווה הוא נהג בזהירות משום "שכיח היזקא", היינו מקום או מקרה שהסכנה בו מצויה. אבל רשב"ם הולך בדרך מעשית יותר כדלהלן.

¹³ תשובת רשב"ם היא: פרקטיקה מדינית. משה נקט, בהנחיית הקב"ה, בצעדים פרקטיים של מדיניות מעשית ומציאותית. אם הדרך ההגיונית היא לבקש רשות לצאת לשלושת ימים, שלזה פרעה עשוי להסכים, אז כך יש לנהוג: ראה דבריו שם במלואם! דברים ריאלי-פוליטיים אלה בולטים במיוחד על רקע כל המופתים והנסים של יציאת מצרים. כל אלה, לדעת רשב"ם, לא פוטרים את המנהיגות מלפעול בדרכים מעשיות, כולל עורמה מדינית. האם תשובת הרשב"ם עונה גם לשאלה המוסרית עקרונית ששאלנו? נשמח לשמוע דעות בנושא.

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יד פסוק ה

"ויוגד למלך מצרים כי ברח העם" ... אמרו להן קטרין¹⁴: הגיע פרתזמיה¹⁵ שלכם לחזור למצרים כענין שנאמר: "דרך שלשת ימים נלך במדבר". אמרו להן: כיון שיצאנו ממצרים יצאנו מרשות פרעה. אמרו להם רוצים ולא רוצים סופכם לחזור ולקיים דברי מלכות. עמדו עליהן ישראל והכו מהן ופצעו מהן והרגו מהן והלכו והגידו לפרעה.¹⁶

שמות רבה ג ח

"ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר" – למה אמרו: "שלושה ימים" ולא אמרו: "נלכה נא לעולם"? למה אמרו כן? כדי שיטעו המצריים וירדפו אחריהם בשעה שיצאו ויאמרו: לא גאלם אלא על מנת שילכו שלשת ימים במדבר ויזבחו לו, והם עכבו עצמם כל כך? וירדפו אחריהם בסוף שלושה ימים ויטביעם בים. למדוד להם במידה שמדדו, שאמרו: "כל הבן הילוד היאורה תשליכהו".¹⁷

ספר המכילים¹⁸ הלכות פסח

בשביעי של פסח ... ומפטיר בשמואל מוידבר דוד עד סוף השירה ומתרגם, לפי שהשירה מדברת ביציאת מצרים, דכתיב: "עם עקש ופתלתל", זה פרעה ולכך צריך לומר כל השירה.¹⁹

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: אפשר שיש בנושא זה גם פנים 'פנימה' כלפי בני ישראל ולא רק כלפי פרעה. יש כאן שחרור בשלבים. לזקנים מספר משה את בשורת השחרור המלאה (שמות סוף פרק ד), אבל לעמך שהיו במנטליות של עבדים ומשועבדים לפרעה ולמלכות מצרים לא רק בגוף, אלא גם בנפש, מוטב לומר בשורה פשוטה של יציאה למספר ימים לעבודת ה' וחיידוש הקשר עם האבות. אח"כ תבוא קריעת ים סוף שהיא השחרור האמתי הן כלפי פרעה: הנה אנחנו בני חורין ולא מחויבים לך כלום, גם מה שהבטחנו לחזור, והן כלפי בני ישראל שרק כשראו את "מצרים מת על שפת הים", האמינו והבינו שהיציאה ממצרים היא סופית ולא זמנית. ובאמת, השחרור הנפשי ממצרים לא אירע בפעם אחת ולא פעם אחת או שתיים, מבקש העם לחזור למצרים.

¹⁴ המילה הנכונה היא אקטורין (actor) – שומרים (במיוחד על עבדים ורכוש המלך). מיונית.

¹⁵ המילה הנכונה היא פרותיזמיה – זמן, יום המועד. מיונית.

¹⁶ לדרך המדינית יש גם מחיר. ואם זו הדרך המעשית היחידה, תחילה לצאת, גם אם בעורמה, ואח"כ להיות מוכנים להילחם על החירות, אפשר שיש בכך אפילו יותר מ"תבונה מדינית גרידא". אולי יש כאן רעיון בסיסי יותר של יציאה לחירות בשלבים. ואור החיים שהבאנו לעיל אומר, באחת מתשובותיו, שהכל היה מכוון מראש לכך: "כי נתכוין ה' בזה להטעותם כדי שירדפו אחריהם להכבד בפרעה". אבל האם זו גם תשובה לשאלה המוסרית ששאלנו?

¹⁷ מדרש זה הוא על "דרך שלושת ימים" הראשון, זה של מעמד הסנה. צריך לשוב ולקרוא את פשט המקרא, פרק ג פסוקים טו - כ. כיצד הקב"ה מצווה את משה לדבר אל בני ישראל וכיצד לדבר אל פרעה. לבני ישראל הוא אומר את האמת. לפרעה, דרכי פוליטיקה, עורמה מדיניות, ריאלי-פוליטיק וכו'. אך גם משהו בסיסי יותר. כדברי המקרא: "עם חסיד תתחסד עם גיבור תמים תתם. עם נבר תיתבר ועם עיקש תיתפל" (שמואל ב פרק כב כו, תהלים יח כו). כלפי אנשים מסוימים, במצבים מסוימים, אין שום חובה מוסרית. אנשים אלה אבדו במעשיהם וברשעותם את החובה לנהוג כלפיהם באופן ערכי: "עם עיקש תתפתל". בלי אם ובלי אבל. בדומה להסברים על הכבדת לב פרעה, ראה דברינו [כי אני הכבדתי את לבו](#) בפרשה זו. ראה מגילה יג ע"ב: אמרה ליה (לאה ליעקב): ומי שרי לצדיקי לסגויי ברמיותא? (האם מותר לצדיק לרמות?!) - אמר לה: אין (כן), "עם נבר תיתבר ועם עיקש תיתפל". אגב, מה הקשר של לבן ויעקב לכאן? אולי "ארמי אובד אבי וירד מצרימה וכו'".

¹⁸ ספר המכילים הוא ספר הלכה העוסק בעיקר בהלכות שליח ציבור ותפילה. הספר נכתב ע"י ר' נתן בן ר' יהודה מהמאה ה-13, בן למשפחת רבנים ופוסקים מצרפת. היה כנראה מתלמידיו של ר' משה מאיברא (evreux), מאחרוני בעלי התוספות.

¹⁹ וכן הוא במחזור ויטרי הלכות פסח: "ויעמוד המפטיר: וקורא בתורה שנייה והקרבתם. ומפטיר בשירת דוד כולה בשמואל שיציאת מצרים באמצעותה. עם עיקש תיתפל - זה פרעה". לפי שיטות אלה הקריאה במפטיר בשביעי של פסח בשירת דוד, איננה בגלל שזו "שירה כנגד שירה" כפי שמקובל לחשוב (ראה למשל ספר המנהגים לר' אייזיק מטירנא), אלא בשל הזכרת יציאת מצרים. והיכן נזכרת בשירת דוד יציאת מצרים? באמצעותה, בפסוק: "עם נבר תתבר ועם עיקש תתפל". (ובמקבילה לשירת דוד בתהלים "עם עיקש תתפתל"). עיקש זה פרעה. ועם רשע ועיקש מותר לנהוג בעקמימות ובדרכים פתלתלות, בלי צורך להתפתל מבחינה מוסרית. "יוצאים ביד רמה". זו תשובתנו הפשוטה לשאלת אור החיים והמדרש בהם פתחנו. "אל תהי צדיק הרבה". ועם כל זאת, יש כאן נקודה לא סגורה. עצם העובדה שהמדרש והפרשנים מעלים את הנושא ושטרחנו לא מעט למצוא לו תשובה, מלמדת שאין הדברים פשוטים. בעניינים מוסריים אין ביהדות משוא פנים כלפי אף אחד. הפסוק המלא: "עם חסיד תתחסד עם גבר תמים תיתמם עם נבר תתבר ועם עיקש תתפתל" נדרש גם על ... משה ואברהם. ראה ויקרא רבה יא ה. ועל כך אי"ה בפעם אחרת.